

Inleiding op het themanummer 'Rechts van de democratie. Enkele lacunes in onderzoek naar rechts-extremisme opgevuld'¹

Hans De Witte
Gastredacteur

De opmars van extreem-rechts blijkt haast niet te stuiten. In diverse Europese landen neemt de electorale aanhang van extreem-rechtse partijen gestaag toe, en Vlaanderen maakt op deze evolutie geen uitzondering. Parallel met deze evolutie groeit natuurlijk ook de aanwezigheid van extreem-rechts in onze samenleving. Extreem-rechtse partijen eisen aandacht op in de media, en vertegenwoordigers van dergelijke partijen bezetten functies in diverse commissies en organen, waardoor ze tevens een zekere macht kunnen uitoefenen. In sommige landen vertaalde de electorale groei van extreem-rechts zich zelfs in regeringsdeelname op nationaal niveau (Oostenrijk) of in het verwerven van de burgemeesterssjerp in enkele gemeenten en steden (Frankrijk). Dat de groei van extreem-rechts zich tevens vertaalde in een toegenomen wetenschappelijke belangstelling voor deze thematiek, zal dus wellicht niemand verbazen.

Wetenschap is echter weerbarstig, en de wetenschappelijke activiteit is dat eveneens. Een terugblik op het uitgevoerde onderzoek leert dat bepaalde thema's opvallend meer aandacht kregen dan andere. Zo werd in Vlaanderen in het verleden heel wat onderzoek uitgevoerd over het stemgedrag voor het Vlaams Blok, en over attitudes die met dit stemgedrag samenhangen, zoals ethnocentrisme en vormen van racisme. De onderzoeks-aandacht spitste zich daardoor haast uitsluitend toe op het *kiezerskorps* van een extreem-rechtse partij, terwijl - op enkele uitzonderingen na - veel minder aandacht werd besteed aan bijvoorbeeld de analyse van extreem-rechtse *partijen*, hun werking en hun structuur. Deze vaststelling vormde de inspiratiebron voor dit themanummer. Met dit themanummer wensen we immers enkele lacunes in onderzoek naar rechts-extremisme aan te stippen en op te vullen. Daarbij werd - tot op zekere hoogte - een interdisciplinair spoor gevolgd: de nu volgende bijdragen zijn niet steeds 'uniek' sociologisch, doch bevinden zich vaak in het (bevruuchtende) tussengebied tussen sociologie, politieke wetenschappen en psychologie.

Dit themanummer bevat vier bijdragen, die alle vier pogen een lacune op te vullen. Deze bijdragen kunnen natuurlijk op diverse wijzen worden geordend. Hier werd gekozen om te starten vanuit de spanning individu-organisatie-samenleving. We starten dus bij het microniveau (individu), waarna het mesoniveau (extreem-rechtse partijen als organisaties) en het macroniveau (reacties van de samenleving op rechts-extremisme) aan bod komen.

In de eerste bijdrage van Billiet en De Witte staat het *individuele stemgedrag* voor het Vlaams Blok centraal. Deze bijdrage beoogt enerzijds om de reeds bestaande inzichten over de achtergrondkenmerken ('wie?') en de motieven ('waarom?') van

¹ Met dank aan Georgi Verbeeck, mede-inspirator van dit themanummer, voor het bedenken van (het eerste deel van) deze titel.

Vlaams Blokkiezers te actualiseren m.b.t. de verkiezingen van juni 1999. Daarmee sluit dit artikel nauw aan bij het voorbije onderzoek over dit thema. De 'lacune' die opgevuld wordt, is hier op het eerste zicht beperkt tot het verkrijgen van informatie over de recentste verkiezingen. Toch poogt deze bijdrage tevens innovatief te zijn door de diverse theorieën over extreem-rechts stemgedrag in een samenvattend kader te integreren en te toetsen. Uit de resultaten blijkt dat de kernvaststellingen uit het verleden ook opgaan voor 1999: de voorkeur voor het Vlaams Blok drukt in eerste instantie een negatieve houding t.o.v. vreemdelingen uit. Ditmaal worden echter meerdere secundaire motieven vastgesteld. Naast politiek protest, blijken in 1999 tevens nationalisme en autoritarisme een rol gespeeld te hebben. Deze verruiming van motieven ten opzichte van vorige verkiezingen zou het gevolg kunnen zijn van het verruimen van het kiezerskorps, al is het te vroeg om hierover uitsluitsel te geven.

In een themanummer over rechts-extremisme vormt de actualisering van het stemgedrag voor een extreem-rechtse partij wellicht een onvermijdelijke startpunt. De overige bijdragen in dit themanummer behandelen dan ook in sterkere mate een typische lacune in onderzoek naar rechts-extremisme. De bijdrage van Bilsen en De Witte behandelt het *actief* of *militant worden* in een extreem-rechtse partij of organisatie. Daarmee wordt de band gelegd tussen het individuele niveau en dat van de organisatie: een (politieke) organisatie heeft immers militanten nodig om haar boodschap uit te dragen en haar programma te realiseren. Over dit thema werd opvallend weinig onderzoek verricht. De auteurs inventariseren daarom de bestaande literatuur in een hypothetisch kader ter verklaring van extreem-rechts militantisme. Daarbij wordt zowel aandacht besteed aan individuele factoren (zoals noden en persoonlijkheidseigenschappen) als aan de dynamiek van het rekruteringsproces, die geïnitieerd wordt vanuit de organisatie. De diverse elementen worden geïllustreerd met resultaten van onderzoek naar (deelaspecten van) extreem-rechts militantisme in binnen- en buitenland.

Kris Deschouwer maakt met zijn politologische bijdrage de overstap naar het *organisatieniveau*. Hij vertrekt van de vaststelling dat analyses van uiterst rechtse partijen zich haast uitsluitend toespitsen op hun ideologisch platform. Onderzoek naar de *partijstructuren* is zeldzaam. Daarom start hij met een overzicht van de bestaande literatuur over partijorganisaties, waaruit hij dan veronderstellingen afleidt over het wezen van de structuur van een extreem-rechtse partij. Deze veronderstellingen worden vervolgens getoetst aan de structuur van het Vlaams Blok, die tevens vergeleken wordt met de structuur van gelijkaardige partijen in enkele buurlanden. Dit leidt tot enkele opvallende conclusies. Vooreerst blijken extreem-rechtse partijen hun keuze voor hun partijorganisatie niet ideologisch te motiveren. Dit geldt ook voor het Vlaams Blok, dat anderzijds wel gekenmerkt wordt door een strakke, dirigistische en gecentraliseerde structuur. Opmerkelijk is ook het hanteren van de consensusregel: meerderheidsbeslissingen worden vermeden, waardoor de mogelijkheden voor interne discussie aanzienlijk worden ingeperkt. Deschouwer belicht tot slot de invloed van de context waarin extreem-rechtse partijen moeten functioneren, op hun strategische keuzen. Doordat deze partijen meestal van regeringsdeelname worden uitgesloten, investeren ze in het ontwikkelen van een populistisch anti-establishmentdiscours.

Met deze laatste opmerking zijn we aanbeland bij de vierde en laatste bijdrage van dit themanummer. Extreem-rechtse partijen opereren immers niet in een vacuüm. Dergelijke partijen oogsten heel wat politieke en maatschappelijke tegenreacties. Eén van deze reacties betreft het installeren van een 'cordon sanitaire'. Sofie Damen neemt in haar bijdrage deze strategie tegen rechts-extremisme onder de loep. Ook zij start daarbij van de vaststelling dat er over dit thema weinig onderzoek werd verricht. Na het definiëren van het concept 'cordon sanitaire' als het vermijden van samenwerking met een extreem-rechtse partij zoals het Vlaams Blok, reconstrueert ze de ontstaansgeschiedenis van deze strategie. De effectiviteit van het cordon sanitaire onderzoeken, is zeer moeilijk. Daarom spitst ze zich toe op het nagaan of deze strategie op gemeentelijk niveau wordt nageleefd. Daarbij brengt ze tevens de kenmerken in kaart, die maken dat het cordon op lokaal niveau wordt doorbroken, zoals bijvoorbeeld ideologische affiniteit met het Vlaams Blok en strategische overwegingen.

Hiermee zijn vanzelfsprekend niet *alle* lacunes opgevuld, die er in onderzoek naar rechts-extremisme te bespeuren vallen. De aandachtige lezer heeft het wel gemerkt: de ondertitel van dit themanummer verwijst niet toevallig naar 'enkele' lacunes. De lijst met onderzoeksleemtes is immers vrij omvangrijk. De meeste hoger vermelde auteurs belichten in hun bijdragen tevens diverse hypothesen en suggereren dat deze verder dienen te worden aangevuld en onderzocht. De bedoeling van dit themanummer was dan ook niet om een 'definitief' antwoord te geven over 'alle' lacunes in dit veld. Eerder was het de bedoeling om te benadrukken dat er nog vele thema's zijn die onvoldoende werden onderzocht. Daardoor dringt verder onderzoek zich op, en in zekere mate ook een *heroriëntering* van de bestaande onderzoeks-aandacht. Dat dit tevens een interdisciplinaire instelling vergt, behoeft wellicht geen betoog. Hopelijk kan dit (bescheiden) themanummer een aanzet vormen tot het verruimen van de onderzoeks-aandacht voor dit maatschappelijk belangrijk probleem.

